

Tebliğ olduğum illerde exodusum jurnalistika fakültesinin içine bir mərtəbəli binasının yanında ona tez-tez gərdirdim. Nindəs paltarı, saçları dağınıq, asta yerisi bu qadın növbə, iri portfelini güclü cəsib apardı, yoxsusu cətinlikdə qaldırırdı. Bir dəfə yandırmadan ötüb keçəndə tələbə yoldaşlarından biri: "Ba, Sara xanımın Hacı Zeynalabdin Tağıyevin qızı", - dedi. O zaman onu kim neçə xatırladı, bilmirəm mən: "Ha, milyonçuun qızı", - deydi düşündüm. Sovet ideologiyasının tasarım gücünün altında bu cür düşünsək tabii görünüşdə, bir qədər sonra öyrəndiğim qənasını tam dayısı. Bütün müsəlman alamında tanınmış milyonçu, böyük xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyevin ettiyacın içində yaşayışının qızı Sara xanımının tapdalanmış haqqının bərpası uğrunda mübarizəsi, bütün həyatını buna sərf etmiş o qadın gözündə o qədər sevdilidi ki... Sara xanım ömrinə sonundan döyüdü, saralıñ kağız dolu iri portfelini çəka-çəka döymədiyi qapı, girişiməsiyi dövlət memuru qalmadı...

Bakıda neft sənayesinin inkişafı ilə yanaşı, varlanan insanların da sayı artırdı. Milyonçular çok olsa da, onların bezillərinin adı, sedası bütün dünyaya yayılmışdı. Müsəlman milyonçular iki dəstəyə bölündü: neft milyonçuları ve sandiq milyonçuları, yenil pul üst-üstü yığıb, yüksək faizlə saləm almaq, mali ucuz alıb baba saftaq yolu ilə varılanlar. Hacı Zeynalabdin neft milyonçusu idi, onu Bakıdakı müsəlman, rus, erməni və yəhudi camiyəti xeyriyyəçilərin hamisi özlərini fezli sadr seçmişdir. Rusiyada və bütün müsəlman alamında tanınmış sərmayədar olan Tağıyev 1823-cü ilin yanvar ayında anadan olmuşdu. İki erəvəl...

Kasib bi ailede dünyaya göz açmışdı, ehtiyac içində yaşayıştırlar. Uşaqdan anasını etirən Zeynalabdin doğma ana sevgisindən de mahrum idi. Başına Tağı oğlunun onun sənətini davam etdirməsini istəsə də o, bənnə olacağını bildirir. Beləcə, 15 yaşında daşyanın, 18 yaşında bənnə, sonra memar-podratçı olur. Günlərin bir günü başqaçı Tağının palçıqçı oğlu dönbə olur milyoncu.

Lap uşaqlıdan zəhməte alışan Zeynalabdinin zəhmətseverliyini hamı vələh olırmışdı, 24 saat arzında vaxt daxiliyi bəlli olırdı. İsləri çatıne düşəndə, ümidsiz vaxtlarında da xoşraflar, helim olardı, insanlığı her kasi onun xidmətində durmağa vadar edərdi. Sağlam adama havayı pul verməzd, xəstəyə, ellilə, yetin usağı, dildə qadın oləzdirdi. Hacıni tanınanların yaddaşında o, bax behal qalmışdı. İnsanlığını anlı zirvəsində...

Məşhur rus kimyagıcı Mendeleyev 1863-cü ilde V.A.Kokorevin neft zavodlarına baxmaq üçün Bakıya gəlir. H.Z.Tağıyevin tanış olur. Avropada en nüfuzlu ensiklopediya hesab edilən Brakcauz və Yefran ensiklopediyasında Hacı Zeynalabdin Tağıyev barəda naşr etdirildiyi meqalədə o, yazırırdı: "Hacı Zeynalabdin Tağıyev Bakı neft sənayesində asas hərəkətə təkan veren şaxşlardan biridir. 1863-cü ilde Bakıda onda mən Tağıyevi balaca bir podratçı (ev tikan bənnə) kimi tanırdım. İşi ağıllı arpaq sayısında zəngin vasatı va servat elədə etmek olar. 1883-cü ilde Tağıyevin mədənlərində 13 milyon pul neft tonunu vurmusdu..."

Hacı ilk olaraq Bibiheybatlı mədənində şose yolu çəkdiir və bu yolu "Ziyarətgah" aqdar uzatdırır. Üç ilə şəhərin mərkəzində (1895-1897-ci il) "İş" qəbiristanlığında sarıqarın mülkiyi pol-temar Qoşlaşkı İndi Azərbaycan tanrı mü...". Yerləşdiyi binanın tikintisində asasən Avropa order memarlıq üslubundan istifadə edib for- di kompozisiya yaradı bilmisdı.

H.Tağıyev ham neftxuda, dayırmamın sahibi, fabrikant, böyük balaq sənayecisi, ham də ticaret və yüksək gəlirliliklərin sahibi idi. Quba tərəfində Alichanlı, Yevlax ətrafında böyük məşələr, Ənzali və Raşt ərazisində da məşələr, böyük malikanəsi, binaların və nümayandılı, başqa şəhərlərdə, o cümlədən Moskvada dördmətbəli i saray, İranda karvansarayları vardı.

İmparator II Nikolayın qardaşı böyük knyaz Mihail Aleksandroviç poljak qızla evlənir, taxt-tacının eli götürüldündən sonra Tağıyevin Yevlax ətrafı məşələlərində ov ediləcək məcmək üçün ondan icaza istemiş və Haciya cəvahiratla bəzədilmiş qızıl peymane bəxşış etmişdi.

Xəzərin Azərbaycan şahillerindən tulfut Qazaxstanın şahillərinə, Dərbənd, Port-Petrovsk (indiki Mahac-Qala) daxili olmaqla üzünlüyü 300 kilometr olan torpaq sahəsi alıb vətəge salmışdı. Bakıdakı kürű zavodunun məhsulları Rusiyaya, Avropa ixtar edildi.

H.Tağıyev xeyriyyə işlərinə də çoxlu pul xərçəyirdi. İsteddiyi gəncənisi Rusiya və Avropanın ali məktəblərinə göndərdi, məktəb binaları tikiirdi, ümirdən vərləyilərə maddi yardım edirdi. Seyid Əzim Şirvanının oğlu Seyid Cəfər xatirələrində yazırırdı: "Hacı Zeynalabdin Tağıyev atamın ilk külliyyatını öz xərcinə Bakıda çap etdirmək istədi. Senzor və ruhanılar bu işe mane oldular, Tehrana gəndərdi, dəs əsulə çap etdi...". Əvvəller hər ay atama 10 manat, sonralar isə 20 manat pul gəndərdi...

1883-cü ilde dram teatr üçün bina tikdirən Tağıyev, 1893-cü ilde tezəndən böyük xərc qoyaraq teatr binasının genişləndirir. 1909-cu ilde teatr binası yandırıldı, lakin onu yenidən barpa etdi.

Hacı dünyagörüşü insan idi, nəyi necə, ne üçün etməyi çox gözəl bilirdi. Bilirdi ki, tibk-qurduqları özündən sonra xalqına qalacaq, ona xidmet edəcək. Bəyka Şollar su kemərinin cəkliliyi de onun sayısında reallaşmışdı. Şəhərdə su tələbat artıqda gələrək H.Tağıyev xərcini şirkət 25 000 manat həcmində müqavilə imzalılaşdırıb və onu Avropanın bir neçə şəhərinə su keməri cəkməsi mühdəsi Vilyam Lindleyə həvalə etdi. Bu işə şübhə ilə baxanları: "Səhədəq öz qarı və bulaqlaşdır ilə ebedi olduğunu kimi, Şollar çeşməsinin suyu da abedidir, idməmə şəhərin cəmatının suya ona ehtiyacının ölçümək üçün pul və zəhmətini eşrigeməyəcəyim", - demmişdi.

Şollar suyunun Bakıya gəlməsi münasibəti ilə

bələdiyyə idarəsinə, şəxsən H.Tağıyeva təbrik telegramları göndərildi. Peterburqda yaşayış sabiq bələdiyyə sadri Rayevskinin telegramında bu böyük xeyriyyəçinin amayı yüksək qiymətləndirirdi. O, yazırırdı: "Sizin 25 illik zəhmətiniz və xərcədəniz pulsar hadər getmedi, siz təbrik edirəm".

Elə Bakıda qız məktəbinin açılması da asan başsa gəlməmiş. Hacı işdən işə üzən illər serf etmiş, cəmləliklə razılıq almışdı. 1900-cü ilde hazır olan məktəb binasının tikintisine 18400 manat vəsait xərcləmişdi. 1901-ci il sentyabrın 7-də illər guşənin başlanmasına bayram edilir, bu münasibatla Hacıya ünvanlanan təbrik telegramlarının ardıcılığı keşilmişdi. Peterburqdan senator Sankovski yazırırdı: "Sizin xərciniz və sizin sayınız sayəsində açılan məktəbə müvəffəqiyyətlər arzulayınq". Tağıyev həmin yığıncaqdakı cixışında demmişdi: "Bu qız məktəbinə galəcək gimnaziya çevirməliyik, bu, mənən arzum ve amalımdır".

Müterəqqi fikirli bir insan olan Hacı Zeynalabdin Tağıyev sənətə, sənətəndən da yüksək deyə vərdir. Qəribi Avropanın maşhur rəssamlarının əsərlərini baha qiyamət qəlidişdir. Ayvazovski onun səfəri ilə bir neçə təbəqə çəkmişdi. Onlardan biri də sonralar it-bata duşan "Bosfor" adlı kompozisiya idi. Rəssamın digər bir əsəri: "Bosfor döşümüş gəmi" indi İncəsənət Muzeyində saxlanılır.

Xeyriyhə işlərinin sebəbkər idi Hacı, onun xeyriyyəçilik missiyası serhad tanırmışdı. Tekce Rusiya şəhərlərinə yox, Iran, Hindistan, Misir, Türkiye və digər oləlkələrde yardım elini üzəndirdi. Hindistanda çıxan maddi imkənliliklər üzündən neşrinə dəyandırıb "Həblül məten" qəzeti məhz bu xeyriyhənin vasitəsi hesabına öz fealiyyətini davam etdirmişdi. Məsələn, Peterburqda tikilən müsəlman camiyəti xeyriyyə binasına, "Siyataya Nina" rus qız məktəbine, Qafqaz və Dağıstanda mövcud olan məscidlərin təmirinə, Bakı qəbiristanlığının hasara alınmasına, Hacı Tərxanda (Haştarxan) məscidin təmirinə, "Seadət" məktəbini, "Səfa" məktəbinin təmirinə, yetim əşadqlara, dul və xəstə qadınlara külli miqdarda ianələr etmişdi. Əlbəttə, buntar onun etdiyi ianələrin cüzü bir hissəsidir.

Görkəmlili ziyalı Nariman Narimanov 1900-cü ilde yazırırdı: "Hacı Zeynalabdin Tağıyevin əlli ilik məsiyət və camaatın xidmətən" kitabında xüsusi oraqla qeyri edilir ki: "Bu vaxtadək qeyrəti Hacının ümumi camaat və millet işlərinə bir milyon manat qədar xərci olubdur!"

Ciddi ailə qanunları vardı. Qızı Sara xanım xatirələrində yazırırdı: "Atam biza ayda beş manat xərçəlik verirdi. Kitabça qəpmışdı, hərəmizə ayn-ayn, gedib kontordan qol çəkib alırdı, kitabçaya yazardı, görürənər bizi qayda-qanuna öyrətmək isteyirdi."

Hacı Zeynalabdin Tağıyev 1924-cü il sentyabrın 1-de vəfat edib. Vesiyyətline görə Molla Əbütrabın ağlığı altında dəfn edilib. Özüնün söylədiyi nəgħra, bir gün kefinin kök vaxtında Axund Əbütrabın ağadan sorusur: "Ağ, bu cah-cəlal ki, mənənə var, elimden çıxa bilər?" Əbütrab ağa deyir: "Hacı sen, Mekkeye yə gedib ziyyarət etmişən, əstəqfūrulla de, Allah istəse, biri həzədə bultu dövləti elindən alar". İyirminci ildə (şəhər evindən) bağış həmisişəlik köçəndə başa düşdüm ki, Əbütrab ağının ayağı biləni menim bəşim bilmir. Məni onun ayağı altında basdırıb".

Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulandıqdan sonra Hacıya təşkilatının açılışında Hacıya təşkilatı edir ki, o istədiyi yerde azad yaşaya biler. O işə Mərdəkandı evində qalmışdır. Hərəmizə qələmətən qalmağı üstün tutmuş və heyatının sonuna qədər orada yaşamasıdır.

Bakının tanrı, inkişaf marhələlərindən sohbet dəşərən haqqı olaraq belə bir sual çıxır ortaya: "Göre-sən, Hacı Zeynalabdin Tağıyevin tikişdikləri çıxlarsa, Bakıda nə qələmətlər?" Bəli, o, təkəcə pul, var-dövlət deyil, ad-san, san-söhrət da qazanır. İller, qarınlar, asrlar ötürə onun adı hələ də hörmətli çəkiliş, xeyriyhə emməllərindən yaşıyır.

Müsahibələrinin birində dövlət başçısı İlham Əliyev Hacı Zeynalabdin Tağıyevdən danışırken demiridir: "...Azərbaycanın neft məqənləri arasında onun xüsusi rol vərdid. Bizim aileyə de onun köməyi deymişdir. Minim bəbam Əziz Əliyev qədim Azərbaycan torpağı olan İrəvan xanlığının ərazisində kasib ailedə doğulmuşdu və oxumaq isteyirdi. Amaq oxumaq üçün pulu yox idi. O vaxt o, Hacı Zeynalabdin Tağıyeye məktəb ünvanlaşmış və xahiş et-

mişdi ki, ona maddi kömək göstərsin. Tağıyev onu tanırmırdı, ancaq bir vələnpərvər, xeyriyhə insan kimi ona pul göndərdi və o pul hesabına Əziz Əliyev Sankt-Peterburq Hərbi Tibb Akademiyasına daxil oldu, orada oxudu, gözəl həkim, görkəmlə dövlət xadımı oldu..."

Yena de illər, qarınlar, asrlar ötəcək, Hacı Zeynalabdin Tağıyev hamısa hörmətə xatırlanacaq, cümlə kimi o, xeyriyhə işlər, xos emməllər, xalqına, millatına təmənnasız xidmət üçün doğulmuşdu...

Zümrüd QURBANQIZI,
"Respublika".